

ELS CRISTIANS NOUS DE GARCIA EL 1610

ARTUR COT MIRÓ

Secció d'Història Local del CERE. Mestre i cronista de Móra d'Ebre

INTRODUCCIÓ

Amb la conquesta de Tortosa (1148) i Lleida (1149) l'expansió territorial de Catalunya arribava al seu punt de plenitud:

Paral·lelament s'ocuparen les principals localitats de la Ribera d'Ebre, comarca que en bona part fou donada als Templers, amb excepcions importants, com Móra d'Ebre, que el 1153 ja era conquerida i (posteriorment) cedida a Guillem de Castellvell; més tard passaria als Entença. També Flix no fou dels Templers, sinó que el genovès Bonifaci de la Volta, que en dirigí la conquesta després de la capitulació de Tortosa (...) El Castell de Miravet sobre l'Ebre fou assetjat pels Templers a les primeries de 1153. Ramon Berenguer IV l'encomanà a la custòdia del mestre del Temple Pere de Rovera¹.

Relacionat amb el fet de la reconquesta i la situació dels sarraïns a la Ribera d'Ebre hi ha un document prou curiós: les capitulacions o pactes signats amb la població musulmana. L'any 1977 el professor Font i Rius publicà un magnífic document, fins aquell moment poc conegut: es tracta de *La Carta de Seguridad de Ramón Berenguer IV a las morerías de Ascó y Ribera de Ebro (siglo XII)*. Aquesta obra fou reeditada el 1985 a *Estudios sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*. El document no datat però probablement signat en els dies immediats a la reconquesta estava dirigit "...a tots los sarraïns que habiten la Ribera d'Ebre, és a saber, els d'Ascó i de Flix, i de Móra, i de Garcia, i de Maçalepha, i de Castelló i els de Tivissa, de la mateixa manera".

La coneixença d'aquest document ens permet comprendre i conèixer la situació dels moriscos de la Ribera tres segles després de la reconquesta cristiana. Quan llegim les nòmines dels sarraïns enregistrades als fogatges de 1496, quan localitzem referències al culte islàmic i a les institucions muni-

cipals antigues, trobem el seu origen i la seva base en aquesta "Carta de conveniència i d'assegurança que feu el noble en Ramon, comte de Barcelona".

Carmel Biarnés publicà la "Carta de Seguretat" i les capitulacions de Saragossa (1118) i Tortosa (1148) dins del seu estudi *La implantació de l'Orde del Temple a la Ribera d'Ebre, 1148-1210*. Al llarg dels vint-i-cinc capítols es reflecteixen les normes que van permetre la convivència de cristians i sarraïns a la nostra terra al llarg d'un dilatat període de temps.

Malgrat les assegurances promeses en les capitulacions, la població musulmana al llarg del temps va sofrir una colla d'imposicions que gravaren les aljames. És el cas de Móra, on el capbreu del segle XIV presenta nombrosos subsidis i tributs: *barcatge, questa o quistia de Sant Miquel, çafra, dret de batlle, pesos, mesures, çaduega, fornatges, dret de corredua, tribut del forn de les olles...*

Rendes provinents de la població mora.- Aquesta població suporta més càrregues, naturalment, que la cristiana. En contraure matrimoni, estan obligats a una prestació. Igualment la prostitució de les mores és una font de rendes. També estaven obligats a donar un nombre determinat de cistells de fruits. Però crec que és en els serveis personals on, si més no, així ho expressen els textos, trobem una situació fàcilment conduïble a resultar opressiva; la lliure disposició del senyor i del castlà pel treball dels sarraïns.

Era important i lucratiu, per tant, assegurar l'assentament d'aquesta població. En primer lloc, trobem un control per part del senyor i del castlà de tota la població que entra i surt dels termes, de tal manera que un canvi de domicili pot comportar la pèrdua dels béns i tinences².

Giménez Soler en un text carregat de ciència i coneixença del passat afirmava que cristians i moros eren en tot iguals davant la llei; sols els diferenciaven els tributs, els impostos entorn als quals girava la vida de la societat d'aquell temps (*La Edad Media en la Corona de Aragón*. Ed. Labor. 1944).

Els moros conreaven amb cura les sènies i elaboraven tota mena de productes derivats de fruita, de flors i llegums. L'artesania morisca girava entorn del fang i de les fibres vegetals o animals. Hi ha un magnífic document datat a Barcelona el 22 d'agost de 1258, signat pel rei Jaume I, que es refereix al comerç que animava "...seu caminum publicum a castris de Mora et de Garcia que sunt in riparia juxta fluvium Iberim, et a dicto fluvium Iberim, et a dicto fluvio usque / ad villam de Cambrils, que est in campo Tarra-chone...".

Un estudiós del nostre comerç, Miquel Gual Camarena, al *Vocabulario del comercio medieval*, escriu respecte a la Lezda de Cambrils:

Abarca una amplia zona comprendida entre los castillos de Mora, García, el río Ebro y la villa de Cambrils, que se dice expresamente está situada *in campo Tarrachone*, prueba de la antigüedad de esta comarca natural que ya vieron nuestros antepasados de hace setecientos años³.

EL CULT E ISLÀMIC: MESQUITES I CEMENTIRIS

Segons la Carta de Seguretat "I les mesquites seves continuïn així com estan amb els honors i edificis seus" (Cap. V). Poca cosa resta dels antics llocs de culte. Pita Mercé esmenta alguns vestigis de les mesquites lleidatanes. De les riberenques consta tan sols el record i l'antiga toponímia. El 1510 els d'Ascó feien constar que els moriscos: "A la dita mesquita fahien cert dret qui.s dehia obse"⁴.

En vespres de l'expelliment, l'alfaquí de la mesquita d'Ascó fou delatat i conduït als tribunals inquisitorials de València pel familiar del Sant Ofici de Ginestar, Miquel Llätzer.

El 1496, Foxat Xapillo, jurat de la moreria de Móra, feia jurament a l'alquibla, el lloc més sagrat de la mesquita⁵. Al llarg dels segles XVI i XVII es fa menció a les capbreuacions de l'antic carrer de la mesquita.

A Tivissa al llarg del segle XVI i XVII encara trobem referències a la mesquita con a renom d'una família.

A Garcia, notícies de la mesquita les trobem al següent document: "... construhir de nou mesquita en la moreria en lo carrer del gancho, en la casa d'Alí Darbet"⁶.

Els cementiris islàmics després de l'expulsió moltes vegades foren menyspreats i profanats amb destinació poc decorosa. A Móra al segle XVIII (1756) es documenta el "Corral dels moros" a la cruïlla dels camins de les Molineres i el camí de Sant Jeroni. A Garcia l'any 1799 es nombra l'indret "... y parage nombrado la Gatera o fossà dels Moros"⁷.

ANY 1610: EXPULSIÓ DELS MORISCOS

Un dels capítols més estudiats, comentats i polèmics del nostre passat és el relatiu a l'expelliment dels moriscos, és a dir, d'aquell sector de la població baixmedieval "... constituida por los descendientes de los indígenas islamizados a partir de la conquista musulmana"⁸. Segons el fogatge de 1496 els focs islàmics de Catalunya se situen a Lleida, Aitona, Seròs i Alcanó dins les terres lleidatanes; Riba-roja, Flix, Ascó, Vinebre, Garcia, Móra, Tivissa, Benissanet, Miravet, Benifallet, Tivenys i Tortosa a les ribes de l'Ebre dins la província de Tarragona. "Cinc comunitats depenien de la Corona, una de la

ciutat de Barcelona, tres del duc de Cardona, dos del marquès d'Aitona i cinc de l'orde de Sant Joan de Jerusalem"⁹.

El 1600 Pere Gil en la *Geografia de Catalunya* escrivia de la població dels anomenats cristians nous:

... y ayxí, foragitats tots los moros resta Cathaluña habitada sols de cathalans y francesos, sens rastre en ella de moros, exceptats uns pocs moriscos convertits per la doctrina de Sant Vicent Ferrer, los quals son pochs y bons christians y habiten en la ribera de Hebro¹⁰.

Lapeyre, el gran investigador francès de la població morisca espanyola, va arribar a la conclusió que la població morisca del Principat era de 1.134 famílies amb 4.965 persones localitzades a l'entorn de l'Ebre i del Segre. Quant als expulsats, en una estadística molt detallada n'assenyala 1.647 de la província de Lleida i 1.919 de les comarques de l'Ebre, destacant Ascó amb 784, Benissanet amb 432, Miravet amb 316, Tortosa amb 216 i Tivenys amb 141 (*Géographie de l'Espagne morisque*).

Els moriscos foren embarcats al port dels Alfacs entre el 15 de juny i el 16 de setembre de 1610. D'aquell dramàtic èxode en foren testimonis els nostres pobles ja que la major part dels foragitats foren conduïts amb barques de gran capacitat (llaüts). L'Ebre restà per sempre amb les seves ribes deleïtoses, amb els seus estrets impressionants i les seves contrades opulentes, l'evocació permanent i el clam d'aquella minoria expulsada.

ELS MORISCOS EBRENC I EL BISBE DE TORTOSA

Els investigadors moderns de la qüestió morisca estan d'acord que els moriscos que restaren per sempre a les nostres terres s'alliberaren de l'expelliment gràcies a les declaracions del bisbe de Tortosa Fra Pere Manrique, el qual regentà la diòcesi entre el 1601 i el 1611. Reglà ha considerat un precedent de la protecció episcopal la fundació del "Colegio Real de Santiago y Sancto Mathia de los nuevos convertidos de la ciudad de Tortosa" inaugurat el 1568 i regulat per una curiosa pragmàtica dictada per Felip II on es detallava el règim intern d'aquella singular fundació destinada als nens dels moriscos convertits a la fe catòlica:

...dimos orden que se fabricase la casa de dicho Colegio, la qual, después de acabada, se ha procurado que se truxasen en ella algunos de los hijos de los dichos nuevamente convertidos, para que se instruyesen en nuestra Santa Fee Catholica y ley cristiana, y se aprovechasen en letras y se alcançasse el fin para que fue erigido el dicho Colegio en el qual residen al presente doze de ellos, hasta tanto que se cumpla el número de veinte que ally han de estar¹¹.

No coneixem la relació completa de joves moriscos riberencs que al llarg del temps reberen instrucció al col·legi. El 1611 n'hi havia, entre d'altres, 3 de Flix, 3 de Móra i 1 de Garcia, als quals ens referirem més endavant.

A la Ribera d'Ebre el bisbe Manrique és poc conegut; una colla de pobles de la nostra contrada li deuen agraïment per la seva benèfica intervenció en favor de la població morisca. Quan llegim una colla de cognoms de la població dels cristians nous dels nostres pobles, cognoms encara existents als nostres dies, tindrem en cadascun d'ells la prova més important de la seva actuació.

Tres mesos després del decret reial d'expulsió, entre juliol i agost de 1610, el bisbe encarregà realitzar una enquesta

... para que no sean agraviados en ella los que hubieren sido notoriamente cristianos y vivido como tales y fieles vasallos de su Rey Nuestro Señor... que convenia examinar y aprobar con cuidado y particular diligencia los que por concurrir en ellos las calidades que su magestad pide deben quedar en la Diócesis de Tortosa¹².

L'enquesta convocà quaranta persones de diferents qualitats i condicions: clergues, familiars del Sant Ofici, pagesos, comerciants i altres; la participació laica trencava el monopoli clerical característic d'aquell temps.

ELS MORISCOS DE GARCIA BENEFICIATS PEL BISBE

Les diligències i l'enquesta ordenades pel prelat relativa als cristians nous de Garcia van tenir lloc el dia cinc d'agost de 1610:

En la ciudad de Tortosa en cinco días del mes de agosto de mil seyscientos y diez el dicho Ilmo. y Rmo. Señor Don Pedro Manrique obispo de Tortosa saliendo de decir missa de la Capilla de su episcopal Palacio. Por quanto su Señoría Ilma. entendía recibir información más particular sobre la christiandad de los christianos nuevos mezclados y por mezclar del lugar de Garcia... mandó a mi dicho Melchor Jayme Monfort notario recibiesse los dichos y deposiciones de los testigos que su Señoría Ilma. entendía recibir sobre lo contenido en una escritura de preguntas que para dicho effeto me dió la qual es del tenor siguiente:

Primeramente si saben que:

Gregorio Maurin ha casado con María Sabater.

Angela Madicos viuda del dif. Gabriel Mauri.

Joan Argilaga casó con Magdalena Rullo.

Jaime Argilaga és moço de veynte y tres años.

Joan Argilaga als. pobreta, viudo.

Gabriel Gachet, als Rullo, casado con Madalena Argilaga.

Joan Argilaga als el Rey casado con Angela Argilaga.

Bartholomé Boixí viudo de edad de setenta y seys años
tiene una hija casada con christiano viejo.

Cathalina Madicos viuda del df. Pedro Español.

Luis Grañena casado con Madalena Fadurdo.

Joan Ferrayo casado con Cathalina Argilaga.

Gabriel Ferrayo casado con Maria Argilaga.

Todos naturales y moradores del lugar de Garcia... son
christianos nuevos por mezclar y si ls conocen de algunos años
a esta parte por buenos y verdaderos Christianos assi en acudir
a la iglesia a oyr missa y los demás divinos officios, y recibir los
sacramentos de la penitencia y eucharistia de su propia voluntad,
tomar bulla de la Sancta Cruzada, dexar aniversarios y otras
mandas pias, como en criar puercos en sus casas, comer tocino y
bever vino sin guardar ceremonia mahomética, ni rito morisco
antes bien si saben que pública y notoriamente se han contado
como verdaderos christianos y fieles Vassallos de su Rey y Señor,
y que en hábito y en la lengua no differencian de los christianos
viejos.

Otro si conocen y saben que:

Hieronymo Argilaga christiano nuevo es hijo de Isabel
Rosselló christiana vieja y casado con Dorothea Torner xpana
vieja.

Joan Argilaga si está casado con Paula March christiana
vieja.

Antonio Argilaga si es nieto de Bartholomea Corall
christiana vieja y hijo de Cathalina Torner christiana vieja y
casado con Marianna Piñol christiana vieja.

Miguel Argilaga dicho Bellus si es casado con Cathalina
hija de María Bages xpana vieja.

Joan Argilaga dicho Bellús, casado con Maria Bages hija
de Maria xpana vieja.

Gabriel Madicos si es hijo de Domenech de Darmós
christiana vieja y casado con Joana Serrano christiana vieja.

Gabriel Madicos casado con Cathalina Serrano xpana vieja.

Augustín Madicos si es hijo de Joana Serrano xpana vieja
y casado con hija de Isabel hija de Maria Salvadora tienen quatro
hijos casados con christianas viejas.

Pedro Madicos casado con Cathalina Brullet christiana vieja.

Miguel con Madalena Bellver.

Francisco con Isabel Nicolau.

Gabriel con Maria Montamert todas cuatro xpianas viejas y si son hijas de Cathalina Baiges christiana vieja.

Si Pedro Boixí viudo es hija de Cathalina Marques christiana vieja.

Bartholomé Boixí si es hijo de la dicha Cathalina Marques.

Joan Madico ha casado con Cathalina Torner de los Masos de Guiamets.

Joan Madico ha casado con hija de Pedro Aspachø de nación francés.

Pedro Argilaga dicho Junquet ha casado con Maria Aspacho christiana vieja.

Pedro Rullo ha casado con Cathalina Solera christiana vieja.

Pedro Ferrajo ha casado con Madalena Pedreta xpana vieja.

Grabriel Madicos ha casado con Joana Brullet christiana vieja.

Joan Rullo als Guitxet si ha casado con Madalena Madicos nieta de Domenech de Darmós hija de Joana Serrana christiana vieja.

Jayme Mauri ha casado con Maria Madicos nieta de Domenech de Darmós y de Joana Serrano xpanas viejas.

Joan Boixí ha casado con Madalena Marqués xpana vieja.

... y si los sobredichos se tratan como verdaderos christianos pública y notoriamente confessando y comulgando de su propia voluntad así en la Quaresma como en días de jubileos y fiestas solemnes oyendo missas acompañando el Ssmo. Sacramento como en hacer las demás obras de buenos xpanos.

Entre altres qüestions en l'enquesta es preguntava:

Si saben que los dichos... arriba nombrados hayan tenido comunicación con los moriscos de Aragón y Valencia y si han aparentado con los christianos nuevos de Ascon, Benisanet, Miravet y los de la Villanueva de Tortosa.

Otro si saben que el dicho lugar de Garcia hay más christianos nuevos por mezclar o mezclado de los que están en las precedentes preguntas.

Si saben que los dichos christianos nuevos de Garcia, quando se publicó la expulsión delos del Reyno de Valencia si se inquietaron acudiendo a su obispo como lo hicieron los de

Ascon, Benissanet y Miravet o si se burlaban de los dichos lugares amenazándoles de que se habían de embarcar.

L'enquesta acabava amb el següent jurament:

En la dicha ciudad de Tortosa... Pedro Vidal rector dela Iglesia Parrochial del lugar de Garcia... de edad que dixo ser de quarenta años y juró en manos y poder de su señoría...

El rector Vidal afegia que regentava la parròquia des de feia cinc o sis anys, que era natural de la mateixa vila i que als cristians nous de Garcia:

... les ha tratado y ha visto... los tiene a todos por muy buenos y verdaderos christianos porque les ha confessado y visto confessar a muchos años a esta parte... y los padres y predecesores de algunos de ellos en sus testamentos han dexado por sus almas missas aniversarios y otras mandas pias... sin haver visto, entendido y oydo que ninguno de los dichos ni sus predecessores después que fueron bautizados hayan jamás guardado algún rito o ceremonia mahomética...

Afegia una colla d'aclariments respecte d'alguns cristians nous:

... sabe que hay en dicho lugar los christianos nuevos mezclados siguientes: Pedro Madicos, el barquero, y Pedro Rullo alias Gaixet casados con christiana vieja y Gabriel Banco hijo de xpana vieja y casado con christiana vieja y Joan Mauri casado con hija y nieta de christiana vieja...

Diferenciava els veïns de Garcia d'altres riberencs quan deia:

... que los christianos nuevos de Garcia tenían ojeriza y enemistad con los christianos nuevos de Ascón y Benisanet y los de Garcia les trataban de moros... en algunas ocasiones.

A les declaracions del rector Vidal s'afegien les de Gregori Ferrer, beneficiat de Maials, signades el mateix dia, en les quals aquest prevere fill de Garcia de setanta-un anys, que havia estat rector de la vila dotze anys abans, afirmava que ja per aquell temps els tenia per:

... muy buenos y verdaderos christianos... hallaba en ellos que estaban muy bien instruidos en cosas de nuestra Sancta fe y religión cristiana y veían que acudían de su propia voluntad a oír missa no solo los días de obligación... y quando casavan procuravan siempre emparentarse con los christianos viejos del

mismo lugar o de otros lugares circunvecinos como son Mora, Tivisa y otros lugares.

Respecte de la població conversa no consta l'ofici a què es dedicaven; la majoria devien ser pagesos i artesans. D'un sabem que era barquer: Pere Madicos. Pita Mercé a *Lérida morisca* ha estudiat l'ofici de barquer i entre altres notes escriu:

Estos barqueros en los siglos XV, XVI i XVII facilitaban la fuga de los moriscos de las morerías catalanas que escapando de su lugar de residencia por Aytona llegaban a Fraga y por allí, Ebro abajo en estos barcos, se les facilitaba la fuga hacia tierras valencianas o hacia el sur de España.

* * *

Una antiga família dels Guiamets, els Torner, emparenta repetidament amb les famílies dels nous conversos, i també de Garcia es casaven a Móra i Tivissa, com demostren alguns cognoms de relacions antigues.

Els Marqués de Garcia contribuïren a la integració de cristians nous de la població i el 1614, en casar-se amb una Boxí de Tivissa, apareixen com uns dels repobladors de Benissanet. Entre 1645 i 1647 es documenta entre la clerecia de Benissanet (temps del prior Francesc Busquets) un clergue, Mn. Joan Roc Marquès.

Noves facetes de la població cristiana morisca: un dels residents al col·legi de Tortosa

... que han hallado con capacidad para letras y poder ser nombrados para el colegio de xpianos nuevos de la ciudad de Tortosa... Pedro Madicos hijo de Pedro y Madalena Marqués, de Garcia, sabe leer y escribir, nació el 14 de junio de 1595¹³.

Per últim una nota prou interessant: la participació dels ducs de Cardona en favor dels nous conversos:

... el procurador de son germà duch de Cardona... torna de les baronies de Mora y altres de Ebro, ahont era anat per la expulsió dels moriscos vassalls de son germà. No n'ha tret ningú, de dites baronies perquè essen allí rebent informacions los ha trobats que viven catholicament.¹⁴

NOTES

1. SALISACH, J.M. (1987): "El procés de feudalització", a: *Història de Catalunya*, Edicions 62. Vol. II.
2. PALET, T. i ROMERO, M. (1987): *Capbreu de la Baronia d'Entença*, s. XIV. Institut d'Estudis Tarraconenses.
3. GUAL CAMARENA, M. (1969): *Vocabulario del comercio medieval*. Diputación Provincial de Tarragona.
4. BIARNÉS, C. (1981): *Els moriscos a Catalunya*. Arxiu de la Corona d'Aragó, Arm. 30, ll. IV.
5. IGLESIAS, J. (1987): *La població de les vegueries de Tarragona, Montblanc i Tortosa, segons el fogatge de 1496*. Rosa de Reus.
6. SERRANO DAURA, J. (1995): "Unes notes sobre Garcia a la Ribera d'Ebre". Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. *Miscel·lània* 10: 91-101.
7. COT, A. (1995): *La Foig* 69: 10.
8. REGLÀ, J. (1974): *Estudios sobre los moriscos*. Ariel.
9. ORTEGA, P. (1998): *L'Islam i Catalunya*. Museu d'Història de Catalunya.
10. GIL, P. (1949): *Geografía de Catalunya*. Iglesias. Barcelona.
11. LAPEYRE, H. (1959): *Géographie de l'Espagne Morisque*. E. Jean Touzot. París.
12. Archivo General de Simancas. Estado. 4.243.
13. Arxiu de la Corona d'Aragó. C. de Aragón. Llig. 286.
14. PUJADES, J. de (1975-76): *Dietari 1601-1630*. Casas-Homs. Barcelona.